

ІСТОРИЧНИЙ ЧАСОПИС
З БОГЕМІСТИКИ І СЛОВАКІСТИКИ

Випуск 7

«РІК-У» 2018

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA A VEDY UKRAJINY
ŠTÁTNA VYSOKÁ ŠKOLA
“UŽHORODSKÁ NÁRODNÁ UNIVERZITA”
CENTRUM HISTORICKÝCH ŠTÚDIÍ Z BOHEMISTIKY A SLOVAKISTIKY
KOMISIA HISTORIKOV UKRAJINY A SLOVENSKA

HISTORICKÝ ČASOPIS
Z BOHEMISTIKY A SLOVAKISTIKY

Číslo 7

Časopis je venovaný 100-ročiu vzniku
Prvej Československej Republiky

Užhorod
Vydavateľstvo “RIK-U” 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЦЕНТР ІСТОРИЧНИХ СТУДІЙ З БОГЕМІСТИКИ І СЛОВАКІСТИКИ
КОМІСІЯ ІСТОРИКІВ УКРАЇНИ І СЛОВАЧЧИНИ

ІСТОРИЧНИЙ ЧАСОПИС
З БОГЕМІСТИКИ І СЛОВАКІСТИКИ

Випуск 7

ДО 100-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ
ПЕРШОЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Ужгород
Видавництво «РІК-У» 2018

УДК 94 (477.87)

I-90

Редакційна колегія:

Ліхтей Ігор Михайлович, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний редактор, Ужгород); **Боряк Геннадій Володимирович**, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАН України (Київ); **Віднянський Степан Васильович**, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАН України (Київ); **Вегеш Микола Миколайович**, доктор історичних наук, професор (Ужгород); **Вовканич Іван Іванович**, доктор історичних наук, професор (Ужгород); **Гайдош Маріан**, кандидат історичних наук, доцент (Кошиці, Словачька Республіка); **Гарбульова Любця**, кандидат історичних наук, доцент (Пряшів, Словачька Республіка); **Дерфіняк Патрік**, кандидат історичних наук, доцент (Пряшів, Словачька Республіка); **Доубек Вратислав**, кандидат історичних наук, доцент (Прага, Чеська Республіка); **Коня Петер**, кандидат історичних наук, професор (Пряшів, Словачька Республіка); **Серапіонова Єлена Павлівна**, доктор історичних наук, професор (Москва, Російська Федерація); **Товтин Яна Іванівна**, кандидат історичних наук, доцент (Ужгород); **Шворц Петер**, кандидат історичних наук, професор (Пряшів, Словачька Республіка); **Шніцер Ігор Омелянович**, кандидат історичних наук, доцент (Ужгород).

Упорядник: І.М.Ліхтей

Рецензенти:

Адам Ян – кандидат історичних наук, доцент Інституту історії Філософського факультету Пряшівського університету у Пряшеві (Словачька Республіка).

Віздал Маріан – кандидат історичних наук, доцент Інституту історії Філософського факультету Пряшівського університету у Пряшеві (Словачька Республіка).

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків ДВНЗ "УжНУ" (протокол № 5 від 27 грудня 2018 р.)

ISBN 978-617-596-053-0 (серія)

ISBN 978-617-7692-44-6

© Центр історичних студій з богемістики і словакістики ДВНЗ "УжНУ", 2018

© Автори статей, 2018

© Ліхтей І.М. упорядкування, 2018

© Видавництво «РІК-У», 2018

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКА	7
НАУКОВІ СТАТТІ	8
<i>Radovan RUSINKO. VÝVOJ NAJSTARŠÍCH PRIEKOPOVÝCH OHRADENÍ V ROČIATKOSCH NEOLITIZÁCIE ĽUDSTVA</i>	<i>8</i>
<i>Павло ПЕНЯК. ВИХОДЕЦЬ ІЗ ПРИКАРПАТТЯ – УЧАСНИК ПРАЗЬКОЇ ШКОЛИ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ</i>	<i>15</i>
<i>Ярослав АНДРУСЯК. ЧЕСЬКО-ТУРЕЦЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ ЗА ПРАВЛІННЯ ВЛАДИСЛАВА ІІ ТА ЛЮДОВІКА ІІ ЯГЕЛЛОНІВ (КІНЕЦЬ XV– ПЕРША ЧВЕРТЬ XVI СТ.).....</i>	<i>22</i>
<i>Іван БОРИС. ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ РЕФОРМАЦІЇ НА СХІДНОСЛОВАЦЬКИХ ЗЕМЛЯХ.....</i>	<i>33</i>
<i>Juraj HORVÁTH. UDALOSTI ROKOV 1918 – 1919 A ICH PRIEBEH NA VÝCHODNOM SLOVENSKU OČAMI MIESTNYCH KRONIKÁROV. ...</i>	<i>50</i>
<i>Ігор ЛИХТЕЙ. ДО ПИТАННЯ ПРО ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНУ ЕКСПЕДИЦІЮ ПЕТРА БОГАТИРЬОВА НА ПІДКАРПАТСЬКУ РУСЬ 1923 РОКУ</i>	<i>59</i>
РЕЦЕНЗІЇ.....	72
<i>Nestorov letopis: povest' o dávných časoch na ruskej zemi / z ruského originálu Polnoje sobranije russkich letopisej, Lavrentijevskaja letopis' ... preložil a úvodnú štúdiu napísal Miroslav Daniš; ilustrácie Miroslav Cipár. – Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2018. – 319 s. (Milan Augustín)</i>	<i>72</i>
<i>Peter Švorc. Od pluhu do senátorského kresla. Jurko Lažo a jeho doba (1867 – 1929). – Prešov: UNIVERSUM – EU, 2018 – 271 s. (Igor Lixmeľ)</i>	<i>84</i>
<i>Hoptová Luciána. Bieloruská emigrácia na území Československa (1918– 1945). – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2017. – 144 s. (Igor Lixmeľ)</i>	<i>90</i>

Словацьке національне повстання у ракурсі регіоналістики.
Огляд збірника: Slovenské národné povstanie a záver vojny na území
Žilinského kraja 1944-1945. Zborník z konferencie organizovanej ŽSK
a ÚPN dňa 25 septembra 2014 v Žiline / zost. Martin Lacko a Michal
Malatinský. – Žilina : Timeprint, 2014. – 304 s. (*Іван Боровець*) 94

Повернення забутого світу. Matej Masaryk. Zabudnutý svet.
Próza Janka Alexyho v rokoch 1914–1930. – Bratislava: Univerzita
Komenského v Bratislave, 2017. – 186 s. (*Тетяна Ліхтей*) 103

Крізь призму часу. Юрій Балега. Особистість у вимірі часу /
Упорядкув. Надії Ференц. – Ужгород: Гражда, 2017. – 742 с.
(*Тетяна Ліхтей*) 106

ХРОНІКА 109

Міжнародний «круглий стіл» про доленосні події 1918 – 1921 років
в історії Центрально-Східної Європи та засідання комісії істориків
України і Словаччини (*Ігор Ліхтей*) 109

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 112

Peter Švorc. Od pluhu do senátorského kresla. Jurko Lažo a jeho doba (1867 – 1929). – Prešov: UNIVERSUM - EU, 2018 – 271 s. (Петер Шворц. Від плуга до сенаторського крісла. Юрко Лажо та його доба (1867 – 1929). – Пряшів: UNIVERSUM - EU, 2018 – 271 с.).

Нещодавно у Пряшеві узріло світ ґрунтовне дослідження словацького історика Петера Шворца, присвячене життю і діяльності Юрія Лажа, який був учасником національно-визвольних змагань підкарпатських русинів і репрезентантом їхніх інтересів у сенаті Чехословацької республіки. Крім рецензованого видання, у науковому доробку професора Петера Шворца вісім індивідуальних та кілька колективних монографій, а також десятки статей, в яких учений висвітлив суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Чехословаччині у період між двома світовими війнами. На особливу увагу заслуговують праці Петера Шворца, у яких він простежив різноманітні аспекти життя населення Підкарпатської Русі в 1918 – 1946 рр., тобто коли наш край був складовою частиною Чехословацької республіки (ЧСР), а відтак потрапив під владу Угорщини та Радянського Союзу. Йдеться про такі дослідження Петера Шворца, як *“Stručné dejiny Podkarpatskej Rusi. II. 1918 – 1946”* (Prešov: Metodické centrum, 1996, 72 s.), *“Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918 – 1946”* (Prešov: Universum, 1996, 127 s.), *“Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období”* (Prešov: Universum, 2003, 424 s.), *“Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918–1946”* (Praha: Lidové noviny, 2007, 318 s.).

До того ж, Петер Шворц разом із Любицею Гарбульовою були ініціаторами багатьох коференцій, що з 1998 року проводилися на базі Пряшівського університету у Пряшеві. Кілька з них безпосередньо торкалися актуальних питань історії Закарпаття першої половини ХХ ст. У роботі цих наукових форумів брали участь не лише словацькі вчені, але й славісти з Австрії, Німеччини, Чехії, Польщі, Болгарії, України, Росії. Тож Петер Шворц є одним із найбільш компетентних фахівців з історії Закарпаття окресленого періоду.

Нова праця вченого є надзвичайно актуальною, адже досі в історіографії немає узагальнюючого дослідження про Юрія Лажа. А між тим цей громадсько-політичний діяч, який походив з простої селянської родини Пряшівщини, активно підтримував ідею щодо приєднання цього регіону до Чехословаччини, а ставши в 1920 р. сенатором Національних зборів країни, вимагав від уряду та від парламенту, аби було ухвалено такі законодавчі й урядові рішення, які могли б бодай трохи полегшити важке життя русинів. До 1924 р. Юрій Лажо був єдиним русином-сенатором у парламенті ЧСР.

У першому розділі монографії висвітлено родовід та життєвий шлях Юрія Лажа до того моменту, як він волею долі опинився на шахівниці великої політики. В енциклопедичних виданнях відзначається, що Юрій Лажо узрів світ 3 травня 1867 р. у Свиднику в родині Пантелеймона та Марії, дівоче прізвище якої Фузякова. Спираючись на записи в церковних метричних книгах, Петер Шворц передусім уточнює дату народження Юрія Лажа. Він доводить, що Юрій (Георгій) Лажо народився не третього, а другого травня 1867 року. Заслуговує на увагу той факт, що охрестив його Олександр Павлович, поет і культурно-освітній діяч Пряшівщини, який із 1864 по 1900 роки був настоятелем греко-католицького храму у Свиднику.

Про дитячі і юнацькі роки Ю.Лажа, як наголошує П.Шворц, немає жодних свідчень. Дослідник припускає, що дитинство Ю.Лажа провів або в селі Свидничка, звідки походив його батько, або в селі Доброслав, яке було батьківщиною матері. На основі записів церковних метричних книг можна частково довідатися про літа змушніння Ю.Лажа. Опрацювавши згадані джерела, П.Шворц відтворює родинне життя Ю.Лажа у період із 1891 по 1899 роки. Йдеться про те, що майбутній сенатор був кілька разів одружений. Його першою дружиною стала Анна Русин, яка походила із с.Доброслав. У подружжя народилася донька Анна, але невдовзі дружина померла і Ю.Лажо взяв шлюб із її сестрою Марією.

Від другого шлюбу у Ю.Лажа народився син Петро. Але злидні, які виснажували північно-східну Угорщину, змушували краян вирушати на заробітки в Америку. Гірку емігрантську долю пізнав

і Ю.Лажо. У цьому контексті П.Шворц наводить цікаві документи про його шлях на заробітки до США. Щоправда, довго Ю.Лажо там не затримався: пригнічений звісткою про смерть свого трирічного сина Петра, він повернувся додому. На той час, як припускає Петер Шворц, уже померла й донька Ю.Лажо від першого шлюбу – Анна. А вже через деякий час після смерті сина Марія народила Юрієві донечку, яку теж назвали Анною. Згодом Марія знову завагітніла й народила сина Яна. Та щастя Ю.Лажо з Марією виявилось недовгим: пологи були важкими й невдовзі вона теж померла. Однак біда сама не ходить: після Марії смерть забрала також Яна, який мав усього три місяці.

Ми не випадково акцентуємо на згаданих подіях, а особливо на смерті першої та другої дружини Ю.Лажо й більшості його дітей від цих шлюбів. Згадані події є наочним підтвердженням того, наскільки важким у той час було життя в гірських регіонах північно-східної Угорщини: земля давала низькі врожаї, тож харчів не вистачало, частими були й різноманітні хвороби, від яких часто помирали діти. На цьому, зрештою, акцентує у своїй монографії і Петер Шворц, коли на тлі загальних тенденцій розвитку Австро-Угорської монархії розглядає й дуже нелегкі умови життя простого населення, передусім русинів.

У серпні 1899 р. Ю.Лажо взяв шлюб утретє. На цей раз його дружиною стала Параска Калиняк, яка на той час овдовіла і була старшою за свого нового чоловіка на чотири роки. Відповідний обряд провів Олександр Павлович. Невдовзі у подружжя народилися й діти: донька Марія та син Ян.

Через деякий час після свого третього одруження, Ю.Лажо зайнявся будівельною справою, як-от лагодженням шляхів, прокладанням мостів, будівництвом та ремонтом будинків переважно у селах Шариської жупи. Завдяки цьому він здобув неабиякий авторитет серед місцевого люду. Відтак Ю.Лажо став долучатися й до політичної діяльності. Наприкінці Першої світової війни Ю.Лажо активно виступав проти латинізації й мадяризації греко-католицької церкви, за що влада його навіть кинула за ґрати.

Докорінні зміни в житті Юрія Лажо настали з проголошенням ЧСР, коли він долучився до великої політики. Цим подіям присвя-

чено другий розділ монографії П.Шворца. Дослідник детально розглядає події кінця 1918 – першої половини 1919 років, коли русинська спільнота активно переймалася питанням визначення державної приналежності краю. У цьому контексті вчений розглядає діяльність Антона, Миколи й Михайла Бескидів, з якими Юрія Лажа тісно пов'язала доля. Так, д-р Антон Бескид, як цілком слушно зауважує П.Шворц, був одним із найбільш відомих русинів русофільської орієнтації й відіграв важливу роль у приєднанні Угорської Русі до складу Чехословаччини, а в 1923 р. він став ще й губернатором Підкарпатської Русі. Його племінник – греко-католицький священник і літературознавець д-р Микола Бескид – був одним із засновників “Русской народной партії” (РНП), і саме він висунув Ю.Лажу на арену великої політики.

У цьому контексті П.Шворц розглядає парламентські вибори 1920 р. Він, зокрема, відзначає, що перед виборами загальнодержавні політичні партії намагалися розширити базу своїх виборців. До такого кроку вдавалася й Чехословацька соціал-демократична робітничка партія (ЧСДРП), яка була дуже добре підготовлена до участі у виборах. Її лідери звернули увагу на русинів Східної Словаччини й запропонували керівництву РНП місце у виборчому списку. Йшлося про те, що якщо у Пряшівському виборчому окрузі соціал-демократи здобудуть достатню кількість голосів, то кандидат від РНП отримає парламентський мандат. Тож Микола Бескид за підтримки свого стрийка д-ра Михайла Бескида й висунув Юрія Лажа кандидатом у сенат від РНП, адже той активно критикував соціальну несправедливість й захищав права бідних русинських землеробів. Зі свого боку Ю.Лажо прийняв пропозицію Миколи та Михайла Бескидів, позаяк йому імпонувала програма ЧСДРП і він добре усвідомлював, що парламентський мандат відкриє йому шлях до великої політики.

Під час виборів, які відбулися в квітні 1920 р., ЧСДРП здобула на Пряшівщині більшість голосів, і Ю.Лажо став сенатором. Заслугове на увагу наведена П.Шворцом інформація про роботу Сенату загалом та про діяльність Ю.Лажо у цьому представницькому органі зокрема. Найбільше Ю.Лажо переймався питаннями вирішення соціальних проблем русинів. На засідання Сенату

Ю.Лажо їхав автобусом зі Свидника до Пряшева, звідти добирався до Кошиць, де сідав на швидкий потяг, що прямував до Праги. Під час засіднь Сенату він зупинявся в готелі “Монополь”, де для нього було зарезеровано номер.

Третій розділ має назву “Юрій Лажо й адміністративний кордон між Словаччиною та Підкарпатською Руссю”. Як слушно констатує П.Шворц, після обрання сенатором Ю.Лажо міг більш рішуче висловити свою позицію щодо цього питання, проте навіть не переймався ним. Під час виконання своїх сенаторських обов’язків він не подав жодної інтерпеляції з цього приводу. Втім наведений у розділі матеріал цікавий тим, що охоплює ширший контекст проблеми врегулювання кордону між словаками й русинами. Дослідник, зокрема, висвітлює позицію інших регіональних діячів, передусім тих, що походили з Підкарпатської Русі. Вони якраз активно виступали за те, щоб Спиську, Шариську і Земплинську жупи було приєднано до Підкарпатської Русі.

Як відомо, Ю.Лажо зі щемом у душі переймався долею своїх співвітчизників-русинів, прагнув бодай якось зарадити їхньому бідуванню. У 1920 р. він ініціював створення у Свиднику “Землеробської спілки Святої Трійці”. Про чинність цієї організації та участь біля керма її правління Ю.Лажо довідуємося з четвертого розділу монографії. Метою діяльності “Землеробської спілки Святої Трійці” було надання практичної допомоги її членам – землеробам Свидницького округу, які належали до найбідніших верств населення ЧСР і не могли власними силами вирватися з безпросвітної нужди. На виборах 1925 р. Ю.Лажо не пройшов у Національні збори й очолив “Землеробську спілку Святої Трійці”. Щоправда, на той час її фінансове становище було критичним.

У п’ятому розділі монографії висвітлено неоднозначне ставлення до Ю.Лажо опонентів. Адже, як пише П.Шворц, підприємницька діяльність Ю.Лажо, його політичне реноме як русофільського активіста лівої орієнтації, а також відступ від греко-католицької церкви та підтримка православного руху не завжди прихильно сприймалася в суспільному середовищі. Він навіть мав судову суперечку з колишнім Свидницьким окружним

начальником Юлієм Орловським і тамтешнім урядником Франтішком Вейзером та його дружиною.

Про підтримку Ю.Лажо православної церкви йдеться у шостому розділі. Так, П.Шворц намагається простежити причини, що спонукали Ю.Лажу відійти від греко-католицької церкви і в повоєнний час стати прихильником православ'я та сприяти його поширенню в русинських селах північно-східної Словаччини. На думку вченого, до такого кроку Ю.Лажо вдався через свою русофільську орієнтацію та через конфлікт із свидницьким греко-католицьким священиком Миколою Данком. Відтак П.Шворц стисло простежує перебіг протистояння між греко-католиками і православними, що в той час траплялися не лише у Східній Словаччині, але й на Підкарпатській Русі. Щодо Ю.Лажо, то задля популяризації богословської літератури православного спрямування він навіть заснував у Свиднику власну друкарню, яку згодом було переміщено до с.Ладомирова, де в той час діяла Російська православна місія. Деякий час вона функціонувала під назвою "Русская Православная Типографія на Маковиці". Крім того, Ю.Лажо здійснював публіцистичну діяльність, а у своїй друкарні видавав не лише богословську православну літературу, але й власні брошури та летючки. Найбільш відома його брошура – "Русскому народу на Словенску" (1925).

Попри труднощі зі збором матеріалу, П.Шворц зумів відтворити неординарну постать Юрія Лажо на тлі різних епох, зокрема, коли Східна Словаччина, як і наш край, перебували під владою Австро-Угорщини, а відтак опинилися у складі ЧСР, демократичний лад якої відкрив нові можливості для русинів, більшість із яких належала до бідних верств населення країни. Саме демократичний устрій ЧСР призвів до того, що вихідець із простої селянської родини став сенатором, потрапивши на арену великої політики. До речі, він ніколи не цурався свого селянського русинського походження й, попри високий політичний злет, намагався допомагати своїм співвітчизникам. Це і є лейтмотивом усього дослідження Петера Шворца.

Варто відзначити також високу поліграфічну якість видання, яке містить фотокопії документів, мапи, фотографії політичних

діячів, що відігравали важливу роль у суспільно-політичному житті Австро-Угорської монархії та Чехословацької республіки. Серед наведених унаочнень чехословацької доби – рідкісні фотографії з історії Підкарпатської Русі. Все це неабияк наповнює книжку, робить її привабливою як для фахівців-істориків, так і для широкого загалу, а також для всіх тих, кому небайдуже минуле Карпатського регіону.

Ігор Ліхтей

Hoptová Luciána. Bieloruská emigrácia na území Československa (1918– 1945). – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity vPrešove, 2017. – 144 s. (Гоптова Луціана. Білоруська еміграція на території Чехословаччини (1918 – 1945). – Пряшів: Видавництво Пряшівського університету у Пряшеві. – 2017. – 144 с.).

Одним із наслідків громадянської війни та утвердження на теренах колишньої Російської імперії більшовицького режиму стала масова еміграція населення, яке не бажало визнавати нову владу. В еміграції опинилися росіяни, українці, білоруси, грузини, вірмени, а також козаки, які вважали себе чи не окремою національністю. Чимало з них оселилося в Чехословацькій республіці (ЧСР). Найбільше тут проживало росіян та українців, тоді як білоруси були за чисельністю третьою емігрантською спільнотою. Тож питання впливу білоруської еміграції на культурно-політичне життя Чехословаччини 20 – 40-х років ХХ ст. заслуговує на окрему розмову. Разом з тим окреслена проблематика належить до малодосліджених сторінок історії Центрально-Східної Європи. Адже на сьогодні найбільш активно вивчається діяльність російської та української громад у ЧСР. А тому наукова студія Луціани Гоптові є чи не першою узагальнюючою працею про білоруських переселенців, яким волею долі судилося жити й працювати в чеських і словацьких землях у період з 1918 по 1945 роки.